

Με αφορμή ένα οικόσημο Η παρουσία του οίκου Μπαρότζι στο Αιγαίο

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΚΑΛΛΙΒΡΕΤΑΚΗΣ
Δρ Ιστορίας, Διευθυντής Ερευνών ΕΙΕ

Οι Μπαρότζι που συναντώνται στη μεσαιωνική και νεώτερη ιστορία του Αιγαίου πελάγους, κατάγονται από τον ομώνυμο (Baroci, Barocci, Barozzi) οίκο των βενετών πατρικίων (από τις δώδεκα υποτιθέμενες «αποστολικές» ιδρυτικές οικογένειες της Βενετίας), που έδωσε μεταξύ των άλλων έναν πατριάρχη της Βενετίας (15ος αιώνας), έναν επίτροπο του Αγίου Μάρκου (Procurator di San Marco, 11ος αιώνας) και δύο δούκες της Κρήτης (13ος και 14ος αιώνες)¹. Κλάδοι της οικογένειας εγκαταστάθηκαν ως φεουδάρχες στην Κρήτη ήδη από τον 13ο αιώνα, στη συνέχεια εξουσίασαν για ένα μικρό διάστημα τη Σαντορίνη, ενώ αργότερα απέκτησαν και φέουδα στη Νάξο.

Η παρουσία των Μπαρότζι ως φεουδαρχών στην Κρήτη, τεκμηριώνεται από τις πρώτες δεκαετίες της βενετικής κατάκτησης. Στα μέσα του 13ου αιώνα (το 1252), ο Ανδρέας Μπαρότζι καταγράφεται μεταξύ των φεουδαρχών της περιφέρειας Χανίων² και ο Πέτρος Μπαρότζι μεταξύ των φεουδαρχών των περιφερειών Μιραμπέλλου και Ιεράπετρας,³ ενώ κατά τον 14ο αιώνα καταγράφονται περισσότερα από 25 φέουδα των Μπαρότζι στην Κρήτη, κυρίως στις δυτικές επαρχίες του νησιού⁴.

Αντίθετα, η ευρέως διαδεδομένη εντύπωση ότι οι Μπαρότζι είχαν συμμετάσχει στην εκστρατεία του Μάρκου Σανούδου κατά των Κυκλάδων, μεταξύ των ετών 1206-1207, και στη συνέχεια είχαν λάβει ως φέουδο τη Σαντορίνη, ήδη από τότε, δεν τεκμηριώνεται επαρκώς. Η άποψη αυτή, που είχε βασιστεί κυρίως στα

¹ GIOVANNI BATTISTA DI CROLLALANZA, *Dizionario Storico-Blasonico delle Famiglie Nobili Italiane*, Πίζα, 1886, τόμ. Ι, σελ. 97.

² Χ. ΓΑΣΠΑΡΗΣ, *Catastici Feudorum Crete, Catasticum Chanee, 1314-1396*, Αθήνα, 2008, σελ. 146: Andreas Baroci.

³ Χ. ΓΑΣΠΑΡΗΣ, *Catastici Feudorum Crete. Catasticum Sexterii Dorsoduri, 1227-1418*, Αθήνα, 2004, τόμ. Ι, σελ. 415, 445: Petrus Baronci.

⁴ Βλ. Χ. ΓΑΣΠΑΡΗΣ, *Catastici Feudorum Crete, Catasticum Chanee, ό.π., passim*. Ο ΙΔΙΟΣ, *Catastici Feudorum Crete. Catasticum Sexterii Dorsoduri, ό.π., σελ. 342-343*. F. THIRIET, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, Παρίσι-Χάγη, 1958, τόμ. ΙΙ, αρ. 1277, σελ. 72.

έργα του Karl Hopf⁵, και στη συνέχεια είχε παρασύρει αρκετούς ξένους και έλληνες συγγραφείς⁶, έχει πλέον αμφισβητηθεί από νεώτερες μελέτες, που έθεσαν υπό έλεγχο κάποια στοιχεία που είχε παρουσιάσει με αυθαίρετο τρόπο ως δεδομένα ο Hopf και προχώρησαν σε μια κριτική επαναπροσέγγιση των αρχικών πηγών⁷. Η νέα εικόνα που προέκυψε, τοποθετεί την εμφάνιση των Μπαρότζι στις Κυκλάδες αρκετά χρόνια αργότερα, υπό τις ακόλουθες συνθήκες.

Μεταξύ των ετών 1278-1280, ο βερονέζος κουρσάρος Λικάριος, ο οποίος βρισκόταν ήδη από το 1271 στην υπηρεσία των Παλαιολόγων, κατέλαβε ορισμένες από τις Κυκλάδες, μεταξύ των οποίων και τη Σαντορίνη. Λίγα χρόνια αργότερα ξέσπασε ο βυζαντινοβενετικός πόλεμος που κράτησε από το 1296 ως το 1302, στη διάρκεια του οποίου η Βενετία κάλεσε πάλι τους υπηκόους της να κινητοποιηθούν και ιδιωτικώς, αρματώνοντας καράβια και ανθρώπους εναντίον του εχθρού. Στο πλαίσιο εκείνων των επιχειρήσεων, ο βενετός φεουδάρχης της Κρήτης Ιάκωβος Μπαρότζι (Giacomo Barozzi), ανταποκρινόμενος στο κάλεσμα της Γαληνοτάτης, κινητοποιήθηκε κατ' ιδίαν εναντίον των Βυζαντινών και κατέλαβε τη Σαντορίνη. Ανάλογες είναι οι περιπτώσεις της Αμοργού (την οποία κατέλαβε ο Ιωάννης Γκίτζι, επίσης φεουδάρχης από την Κρήτη, με τους γιους του), της Τζιας και της Σερίφου (τις οποίες κατέλαβαν ο Φρειδερίκος

⁵ Μεταξύ των οποίων βλ. KARL HOPF, «Geschichte der Insel Andros», *Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* XVI (1855), σελ. 23-131· Ο ΙΔΙΟΣ, «Urkunden und Zusätze zur Geschichte der Insel Andros», *Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* XXI (1856), σελ. 221-262· Ο ΙΔΙΟΣ, «Veneto-byzantinische Analekten», *Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* XXXII (1859), σελ. 365-528· CHARLES HOPF, *Chroniques Gréco-Romanes inédites ou peu connues, publiées avec notes et tables généalogiques*, Βερολίνο, 1873.

⁶ Βλ. τελείως ενδεικτικά: WILLIAM MILLER, *The Latins in the Levant: A History of Frankish Greece (1204-1566)*, Λονδίνο, 1908 (ελληνική μετάφραση Α. ΦΟΥΡΙΩΤΗΣ, *Ιστορία της Φραγκοκρατίας στην Ελλάδα (1204-1566)*, Αθήνα, 1990, σελ. 85-86)· JOHN KNIGHT FOTHERINGHAM, *Marco Sanudo, Conqueror of the Archipelago*, Οξφόρδη, 1915, σελ. 59· ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΕΗΣ, «Βαρότση», *Εγκυκλοπαίδεια Ελευθερουδάκη*, Αθήνα, 1929, τόμ. Β', σελ. 956· JEAN LONGNON, *L'Empire Latin de Constantinople et la Principauté de Morée*, Παρίσι, 1949, σελ. 91· Ο ΙΔΙΟΣ, «The Frankish States in Greece», *A History of the Crusades*, Μάντισον, Milwaukee, 1962, τόμ. II, σελ. 238-239.

⁷ Αντιπροσωπευτικοί εκφραστές αυτής της νέας αντίληψης στάθηκαν ο Raymond J. Loenertz και ο Silvano Borsari. Βλ. ενδεικτικά: RAYMOND J. LOENERTZ, «Marino Dandolo, seigneur d'Andros et son conflit avec l'évêque Jean, 1225-1238», *Orientalia Christiana Periodica* 35 (1959), σελ. 165-181· Ο ΙΔΙΟΣ, «Les Querini, comtes d'Astypalee, 1413-1537», *Orientalia Christiana Periodica* 30 (1964), σελ. 385-397 και 32/1966, σελ. 372-393· Ο ΙΔΙΟΣ, «Menego Schiavo, esclave, corsaire, seigneur d'Ios», *Studi Veneziani* 9 (1967), σελ. 315-338· Ο ΙΔΙΟΣ, *Les Ghisi, dynastes vénitiens dans l'Archipel, 1207-1390*, Φλωρεντία, 1975· SILVANO BORSARI, *Studi sulle colonie Veneziane in Romania nel XIII secolo*, Νάπολη, 1966, σελ. 34-43. Σε μια εναλλακτική κάπως προσέγγιση αυτών των ζητημάτων τείνει, πιο πρόσφατα, ο Guillaume Saint-Guillain· βλ. ενδεικτικά το δημοσίευσμά του «Amorgos au XIVe siècle. Une seigneurie insulaire entre Cyclades féodales et Crète vénitienne», *Byzantinische Zeitschrift* 94 (2001), σελ. 62-189 και τη διδακτορική του διατριβή *L'archipel des seigneurs. Pouvoirs, société et insularité dans les Cyclades à l'époque de la domination latine (XIIIe-XVe siècle)*, Université de Paris I, 2003.

Τζουστινιάνι, ο Βαρθολομαίος Μικιέλ και ο Γεώργιος Γκίτζι, γιος ο τελευταίος του αυθέντη Τήνου και Μυκόνου Βαρθολομαίου)⁸.

Ο βυζαντινοβενετικός πόλεμος έληξε με τη συνθήκη του 1302⁹ η οποία, μετάξυ των άλλων, υποχρέωνε τη Βενετία να επιστρέψει στο Βυζάντιο τα νησιά που κατακτήθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου πλην τεσσάρων, τα οποία είχαν καταληφθεί από βενετούς υπηκόους. Τα τέσσερα αυτά νησιά ήταν η Αμοργός, η Κέα, η Σέριφος και η Σαντορίνη. Από την περίοδο εκείνη λοιπόν (και όχι από τις αρχές του 13ου αιώνα) τεκμηριώνεται, κατά τρόπο αναμφισβήτητο από τις πηγές, η παρουσία των Μπαρότζι στη Σαντορίνη, όπως εξάλλου και η παρουσία των άλλων προαναφερομένων λατίνων αυθεντών στα συγκεκριμένα αυτά νησιά¹⁰.

Είναι χαρακτηριστικό άλλωστε ότι από το 1302 ξεκίνησε μία μακρόχρονη διαμάχη μεταξύ των Μπαρότζι και των Δουκών του Αιγαίου για την κυριαρχία της Σαντορίνης, εξαιτίας ακριβώς του ισχυρισμού των τελευταίων ότι, προ της κατάληψής του από τον Δικάριο, το νησί ανήκε απευθείας σε εκείνους και όχι στους Μπαρότζι (ανάλογη διαμάχη προέκυψε και με την κατοχή της Αμοργού από τους Γκίτζι). Η Βενετία παρενέβη υπέρ των Μπαρότζι και κάλεσε τους Σανούδους να παρουσιάσουν τους τίτλους τους¹¹. Ο Νικόλαος Σανούδος, κληρονόμοντας το 1323 τον δουκικό θρόνο από τον πατέρα του, κληρονόμησε και την εκκρεμή υπόθεση της Σαντορίνης, καθώς όχι μόνο αρνήθηκε τη βενετική δικαιοδοσία, αλλά όξυνε περισσότερο την αντιδικία, φυλακίζοντας το 1335 τους δύο κληρονόμους Μπαρότζι της Σαντορίνης, προκαλώντας έντονες διαμαρτυρίες και απειλές εκ μέρους της Βενετίας¹².

Το 1336, ο Μαρίνος Μπαρότζι είχε μεταφέρει «βιλλάνους» του από τη Σαντορίνη στα φέουδά του στην Κρήτη (ακριβέστερα: οι βιλλάνοι του από τη Σαντορίνη είχαν καταφύγει στην Κρήτη) και ζητούσε από τη Βενετική Σύγκλητο την

⁸ Βλ. R.J. LOENERTZ, *Les Ghisi, dynastes*, ό.π., σελ. 57-63, 104.

⁹ Η συνθήκη της 4ης Οκτωβρίου 1302 επικυρώθηκε στην Κωνσταντινούπολη από τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β΄ Παλαιολόγο στις 7 Μαρτίου 1303. Βλ. R.J. LOENERTZ, *Les Ghisi, dynastes*, ό.π., σελ. 57-58, 200, 206.

¹⁰ Ωστόσο, η αναθεώρηση αυτή ορισμένων πτυχών της πρώτης εκατονταετίας της λατινοκρατίας, από ελάχιστη έως μηδενική επίδραση είχε στην ελληνική (αλλά και στη διεθνή, ως ένα βαθμό) βιβλιογραφία, με αποτέλεσμα να αναπαράγονται μέχρι σήμερα σχεδόν απαράλλακτες οι παλαιότερες εσφαλμένες απόψεις σε κάθε είδους τοπικές, ειδικές και γενικές εκδόσεις.

¹¹ CHARLES HOPF, ό.π., σελ. 487· WILLIAM MILLER, ό.π., σελ. 655. Με βάση την — ανακριβή — αντίληψη ότι η Σαντορίνη ανήκε στους Μπαρότζι από το 1207, ο Hopf θεωρεί ότι όλα αυτά συμβαίνουν σε κάποιον «Ιάκωβο Β΄», εγγονό του υποθετικού αρχικού κατακτητή «Ιάκωβου Α΄».

¹² Στις 17.VIII.1335, η Βενετική Σύγκλητος απαιτούσε από τον Δούκα του Αρχιεπαύγου Νικόλαο Σανούδο να απελευθερώσει τους δύο αδελφούς Barocci, αλλά δέσμευε επίσης τους τελευταίους να μην προβούν σε καμία ενέργεια κατά του Δούκα, χωρίς εντολή της Συγκλήτου. Βλ. F. THIÉRIET, ό.π., τόμ. I, αρ. 61, σελ. 35· R.J. LOENERTZ, *Les Ghisi, dynastes*, ό.π., σελ. 63-64.

πλήρη δικαιοδοσία επ' αυτών (η οποία και του εγκρίθηκε)¹³, κίνηση που επιβεβαιώνει ότι, ήδη τότε, η Σαντορίνη είχε ανακαταληφθεί από τους Σανούδους¹⁴.

Είκοσι σχεδόν χρόνια αργότερα, ωστόσο, η αντιδικία τραβούσε σε μακρος, όπως προκύπτει από το γεγονός ότι, όταν ξέσπασε ο βενετογενοβέζικος πόλεμος του 1350-1355 για τον έλεγχο της Μαύρης θάλασσας και ο νέος Δούκας του Αρχιεπαύγου Ιωάννης Σανούδος αποφάσισε να θέσει τις γαλέρες του στη διάθεση της Βενετίας, η Βενετική Σύγκλητος αποφάσισε στις 24 Μαρτίου του 1352 την προσωρινή άρση της εξορίας που είχε επιβληθεί στους Δούκες (ενν. εξορίας από τη Βενετία), μεταξύ των άλλων και για την υπόθεση των Μπαρότζι της Σαντορίνης¹⁵.

Στη συνέχεια όμως οι Μπαρότζι καταγράφονται πλέον ως φεουδάρχες στην ίδια τη Νάξο, έδρα του Δουκάτου, το οποίο στο μεταξύ είχε αλλάξει χέρια, περνώντας από τους Σανούδους στους Κρίσπι¹⁶, οι οποίοι θα διατηρήσουν τον δουκικό θρόνο για τα επόμενα 180 χρόνια, ως την τουρκική κατάκτηση.

Το 1537 ξεσπούσε ο τρίτος κατά σειρά βενετοτουρκικός πόλεμος, που υπήρξε και μοιραίος για τα περισσότερα νησιά του Αιγαίου. Το φθινόπωρο εκείνης της χρονιάς, ο οθωμανικός στόλος του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς υπό τον

¹³ F. THIRIET, *ό.π.*, αρ. 68, σελ. 36-37· Χ. ΓΑΣΠΑΡΗΣ, *Η γη και οι αγρότες στη μεσαιωνική Κρήτη, 13ος-14ος αιώνας*, Αθήνα, 1997, σελ. 39.

¹⁴ Γεγονός που αναγνωρίζουν άλλωστε και οι CHARLES HOPF, *ό.π.*, σελ. 487 και WILLIAM MILLER, *ό.π.*, σελ. 655.

¹⁵ R.J. LOENERTZ, *Les Ghisi, dynastes, ό.π.*, σελ. 67-68. Η οικογένεια υφίσταται ακόμη στη Βενετία και διατηρούσε ως το 1827 το ομώνυμο palazzo στο Μεγάλο Κανάλι (σήμερα Palazzo Barozzi Emo Treves de Bonfilii, διαμορφωμένο σε ξενοδοχείο πολυτελείας). Ο τελευταίος του οίκου, ο 70χρονος Cristiano Barozzi, συνελήφθη τον Μάρτιο του 2012 κατηγορούμενος για απάτη ολκής, έχοντας κλέψει περίπου 40 πολύτιμους πίνακες από τα αρχοντικά φίλων του στη Βενετία και αντικαθιστώντας τους με υψηλής ανάλυσης φωτογραφημένα αντίγραφα. Στη διάρκεια της σύλληψής του, ετέθη για μια φορά ακόμη υπό συζήτηση ο διαφιλονικούμενος μεσαιωνικός του τίτλος: «Per gli inquirenti però la mente era solo lui, "il conte Cristiano Barozzi". "Conte di che, poi?" "Di Santorini", assicura l'avvocato. Un titolo che gli arriva da molto lontano, da un avo di nome Giacomo che otto secoli fa fu fatto barone di Santorini e Thirasi direttamente dall'imperatore bizantino. Poi ci furono i Barozzi generali, i patriarchi, i vescovi, i matematici. Fino a lui, il conte Cristiano, nobile con destrezza» βλ. ενδεικτικά ANDREA PASQUALETTO, «Derubava gli amici nobili - Preso il Conte veneziano - Sostituiva i quadri con falsi», *Corriere della Sera* (9.III.2012).

¹⁶ Η μεταβολή αυτή, ως γνωστόν, συντελέστηκε μέσω ενός ανακτορικού πραξικοπήματος κλασικού τύπου: Το 1383 ο Φραγκίσκος Κρίσπο, γαμπρός των Σανούδων (είχε νυμφευθεί την κόρη του Μάρκου Σανούδου, αυθέντη της Μήλου και αδελφού του Δούκα Ιωάννη Α'), δολοφόνησε τον ανηψιό του και γιο της Φλωρεντίας Σανούδου, δούκα Νικόλαο Γ' Ντάλλε Καρκέρι και κατέλαβε τον θρόνο (1383-1397). Απέναντι σε αυτό το γεγονός η Βενετία απέφυγε να παρέμβει άμεσα, επιφυλασσόμενη να εκμεταλλευθεί την κατάσταση στο μέλλον, υπό το πρόσχημα της διαιτησίας μεταξύ των Κρίσπι αφενός και αφετέρου της τελευταίας των Σανούδων και των απογόνων της, οι οποίοι ανήκαν στην οικογένεια Σομμαρίπα, δεδομένου ότι η Μαρία Σανούδου, νόμιμη διάδοχος και ετεροθαλής αδελφή του τελευταίου δούκα, είχε παντρευτεί τον Γασπάρ Σομμαρίπα· βλ. ενδεικτικά ROBERT SAUGER, *Histoire nouvelle des anciens Ducs et autres souverains de l'Archipel*, Παρίσι, 1698-1699 (μετάφραση Α.Ν. ΚΑΡΑΛΗΣ, *Ιστορία των αρχαίων Δουκών και λοιπών ηγεμόνων του Αιγαίου πελάγους*, Ερμούπολη, 1878, σελ. 108, 118-122).

Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσσα, αφού κατέλαβε πρώτα την Αίγινα¹⁷ και την Πάρο¹⁸, κατευθύνθηκε στη Νάξο, όπου ο Δούκας και αρκετοί κάτοικοι είχαν καταφύγει στο Απάνω Κάστρο. Αφού οι άνθρωποι του λεηλάτησαν την εγκαταλελειμμένη πόλη, ο Καπουδάν Πασάς κάλεσε τον Κρίσπο να υποταχθεί, υποδεικνύοντάς του το μάταιο της αντίστασης, και υπενθυμίζοντάς του το παράδειγμα της Αίγινας και της Πάρου. Πράγματι, στις 11 Νοεμβρίου 1537, ο Δούκας παρέδωσε «*τας κλείδας του φρουρίου*»¹⁹ και ο Μπαρμπαρόσσα αρκέστηκε να ολοκληρώσει τη λαφυραγωγία της Νάξου και να καταστήσει φόρου υποτελή στον Σουλτάνο τα νησιά του Δουκάτου²⁰.

Η πρώτη περίοδος αυτής της «υποτέλειας» διήρκεσε μια τριακονταετία, ως το 1566, οπότε ο Σουλτάνος Σελίμ εκθρόνισε τον τελευταίο των Κρίσπι, Ιάκωβο Δ΄ και παραχώρησε το Δουκάτο στον προστατευόμενό του ισπανοεβραίο επιχειρηματία Ιωσήφ Νάτσι²¹. Η δεύτερη αυτή φάση διήρκεσε δεκατρία χρόνια²². Με

¹⁷ Μετά από τετραήμερη πολιορκία. Όσοι από τους πολιορκημένους δεν σκοτώθηκαν, οδηγήθηκαν στην αιχμαλωσία — ανάμεσά τους ο τελευταίος βενετός ρέκτορας Βιδάλης ντα Κανάλε (Vidale da Canale) και ένας Κασπέν, απόγονος των άλλοτε αυθεντών της νήσου· βλ. WILLIAM MILLER, *ό.π.*, σελ. 578· B. J. SLOT, «Η Τουρκική κατάκτησις των Κυκλάδων, 1537-1538», μετάφραση ΕΛΕΝΗ Ν. ΔΑΛΑΜΠΙΡΑ, *Κιμωλιακά* 8 (1978), σελ. 63. Ο ROBERT SAUGER, *ό.π.*, σελ. 184-187, αναφέρει για το 1537 κατά σειράν την Νάξο και την Πάρο. Κατά την περιγραφή του WILLIAM MILLER, *ό.π.*, σελ. 693-694, κατελήφθησαν κατά σειρά, το μιν 1537 η Αίγινα, η Σέριφος, η Αντίπαρος, η Ίος, η Ανάφη, η Αμοργός, η Αστυπάλαια, η Πάρος, η Νάξος, η Μύκονος και η Τήνος, το δε 1538 η Σκύρος, η Σκιάθος και η Σκόπελος.

¹⁸ Όπου ο Βερνάρδος Σαργέδος στάθηκε ο μόνος μεταξύ των αυθεντών των Κυκλάδων που διανοήθηκε να προβάλει αντίσταση, οχυρωμένος στο Κάστρο του Κέφαλου, το οποίο «οι άπιστοι υπεράσπισαν με μεγάλο πείσμα για κάποιο διάστημα, αλλά τελικά κατελήφθη με το σπαθί και έδωσε πολλά λάφυρα». Ο Μπαρμπαρόσσα χρησιμοποίησε τα πυροβόλα των πλοίων του, τα οποία μετέφερε στην ξηρά και η πολιορκία κράτησε δύο ημέρες, με ικανές απώλειες εκατέρωθεν, κατόπιν όμως ο Σαργέδος συνθηκολόγησε, εξασφαλίζοντας την ελευθερία εκείνου και της γυναίκας του, αλλά αφήνοντας τους υπόλοιπους ως λεία στους Τούρκους βλ. B.J. SLOT, *ό.π.*, σελ. 75-79.

¹⁹ Βλ. B.J. SLOT, *ό.π.*, σελ. 72-76· ROBERT SAUGER, *ό.π.*, σελ. 185.

²⁰ Δηλαδή, πέραν της Νάξου, τη Σύρο, τη Μήλο, την Κίμωλο, τη Σαντορίνη, τη Θηρασία, την Ίο και την Ανάφη.

²¹ Ο Νάτσι δεν προσήλθε ποτέ στο Δουκάτο του, αλλά το διοικούσε με τοποτηρητή, «γοβερναδόρο γενεράλε», τον πορτογαλικής καταγωγής Φραγκίσκο Κορονέλλι· βλ. ROBERT SAUGER, *ό.π.*, σελ. 191-193· Κ. ΣΑΘΑΣ, «Ιωσήφ Νάχης, ο Βασιλεύς της Νάξου και των Κυκλάδων», *Χρυσάλλις* 3 (1865), σελ. 657-662 (και σε ανάτυπο)· WILLIAM MILLER, *ό.π.*, σελ. 702· ΠΕΡΙΚΛΗΣ Γ. ΖΕΡΛΕΝΤΗΣ, *Γράμματα των τελευταίων Δουκών του Αιγαίου πελάγους (1438-1565), Ιωσήφ Νάκης Ιουδαίος Δούκας του Αιγαίου πελάγους (1566-1579), Το Σαντζάκ των νήσων Νάξου, Ανδρου, Πάρου, Σαντορήνης, Μήλου, Σύρας (1579-1621)*, Αθήνα, 1924, σελ. 85.

²² Με ένα διετές διάλειμμα, όταν ο Ιάκωβος Δ΄ Κρίσπο, ο οποίος είχε καταφύγει στη Βενετία, κατόρθωσε να επανακτήσει για σύντομο διάστημα την ηγεμονία της Νάξου, με το ξέσπασμα του νέου πολέμου της Ίερης Λίγκας κατά των Τούρκων, μεταξύ των ετών 1571-1572. Στο πλαίσιο των ναυτικών επιχειρήσεων, μαρτυρούνται πιλότοι από τη Νάξο, την Πάρο, την Άνδρο και τη Σκιάθο να καθοδηγούν τις βενετικές γαλιότες που δρούσαν στο Αιγαίο, ενώ ανιχνεύεται και η συμμετοχή του ίδιου του Δούκα στη ναυμαχία της Ναυπάκτου στις 7 Οκτωβρίου 1571. Σύντομα όμως ο ανασυγκροτημένος οθωμανικός στόλος έθετε και πάλι υπό τον έλεγχό του το Δουκάτο· βλ. MICHEL LESURE, *Lepante, la crise de l'empire ottoman*, Παρίσι, 1972, σελ. 200· WILLIAM MILLER, *ό.π.*, σελ. 704.

τον θάνατο του Νάζι, στα 1579, όσες από τις Κυκλάδες είχαν παραμείνει ακόμη στη δικαιοδοσία του Δουκάτου, ενσωματώθηκαν πλέον πλήρως στην οθωμανική διοίκηση, με τη συγκρότηση του σαντζακίου της Νάξου, υπαγομένου στο Μπεηλερμπεηλίκι των Νήσων της Άσπρης Θάλασσας²³. Παρουσιάζει εντούτοις ενδιαφέρον το γεγονός ότι οι μετέπειτα κρατούντες το σαντζάκι στο όνομα του Σουλτάνου αξιωματούχοι, για αρκετά χρόνια χρησιμοποιούσαν ανάμικτους τίτλους που έφεραν τον απόηχο της αλλοτινής φεουδαρχικής πολιτείας. Σε έγγραφο του 1580, λόγου χάριν, αναφέρεται ο Σουλεϊμάν, «Μπέης του Δουκάτου της Νιξίας και Αυθέντης της Ανδρου», ενώ το 1598, ο χριστιανός αξιωματούχος Ιωάννης Χωνιάτης υπογράφει ως «ελέω Θεού Δούκας Αξίας, Ανδρου και των Κυκλάδων και Βοεβόδας παντός Αιγαίου πελάγους»²⁴.

Στο μεταξύ, υπό την οθωμανική κυριαρχία, η φεουδαρχία στη Νάξο όχι μόνον επιβίωνε, αλλά και εξελισσόταν σχεδόν απρόσκοπτα. Τα φέουδα διατηρούνταν και μεταβιβάζονταν κληρονομικά ή ως προικώα μεταξύ των γνωστών από την περίοδο του Δουκάτου οικογενειών, ενώ παράλληλα τα δασύματα και οι υποχρεώσεις των «βιλάνων» συνεχίζονταν καθ' όλη τη διάρκεια του 17ου και 18ου αιώνα²⁵. Είναι ενδιαφέρον ότι διασώζεται από το 1670 μακροσκελής κατά-

²³ Στο σαντζάκι υπήχθησαν οι νήσοι Νάξος, Πάρος, Σαντορίνη, Μήλος, Σύρος και Άνδρος· βλ. ΠΕΡΙΚΛΗΣ Γ. ΖΕΡΛΕΝΤΗΣ, *ό.π.*, σελ. 102: «Την σήμερον διατί απόθανεν ο λεγόμενος Ιωσήφ, εψηφίσθη εις το γκοβέρνον εκείνων των νησιών ένας σαντζακόμπεης και ένας καδής»· πβ. ΙΩΑΝΝΗΣ Π. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Η διοικητική οργάνωσις της Στερεάς Ελλάδος κατά την Τουρκοκρατίαν (1393-1821)*, Αθήνα 1971, σελ. 40.

²⁴ ΠΕΡΙΚΛΗΣ Γ. ΖΕΡΛΕΝΤΗΣ, *ό.π.*, σελ. 42, 45, 108-109. Η επίμονη διάκριση της Ανδρου από τη Νάξο αποτελεί, ίσως, υπόλειμμα της μνήμης του γεγονότος ότι οι δύο νήσοι αποτελούσαν άλλοτε έδρες ανεξάρτητων μεταξύ τους αυθεντιών. Ο όρος *Μικρές Νήσοι του Αιγαίου*, ως προσδιορισμός του Σαντζακίου της Νάξου, μαρτυρείται κατά τους προ του 1821 χρόνους υπό του Muradja d'Ohsson, *Tableau général de l'Empire Ottoman*, Παρίσι, 1788-1824, τόμ. VII, σελ. 302, όπως παρατίθεται από τον ΙΩΑΝΝΗ Π. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟ, *ό.π.*, σελ. 41. Εάν η πληροφορία ότι στο σαντζάκι της Νάξου από τον 18ο αιώνα έπαψε να διορίζεται σαντζακμπεης, συνδυαστεί με την πληροφορία ότι το σαντζάκι της Καλλιπόλης έπαψε, τουλάχιστον από τις αρχές του ίδιου αιώνα, να αποτελεί το πασά σαντζάκι του Καπουδάν πασά, τότε ίσως ευσταθεί η υπόθεση ότι κατ' ουσία πασά σαντζάκι ήταν έκτοτε de facto εκείνο της Νάξου. Πράγματι, δεν φαίνεται να διαμεσολαβεί οργανικά άλλος αξιωματούχος και όταν οι νησιώτες ήταν δυσαρεστημένοι από τον αγά ή τον βοεβόδα τους, προσέφευγαν στον Καπουδάν πασά και τους περί αυτών δραγουμάνους του στόλου· βλ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, «Κοινοτήτες», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα, 1975, τομ. ΚΑ', σελ. 136· Ο ΙΔΙΟΣ, *Η διοικητική οργάνωσις, ό.π.*, σελ. 39.

²⁵ Διαβάζοντας κάποιος ένα διάταγμα που ξεκινά «Εμείς Ιωάννης Βαπτιστής Κρίστι χάριτι Θεού και Αποστολικού Θρόνου Αρχιεπίσκοπος Αξίας και Πάρου και Μητροπολίτης όλου του Εγέου Πελάγους», συνεχίζει καταγγέλοντας τους ζευγάδες που αθετούν «ταις παλαιαίς συνηθησμένες κράτιξες όπου πάντοτε και εξ αρχής εχρεωστούσαν να κάμουν όλοι οι Γεωργοί και Ζευγάδες των Αρχόντων και Αφεντοτόπων», κλείνει με τον ορισμό των ποινών και προσυπογράφεται στο «Παλάτι» από τον «Καντζελάριο Αντώνιο Μπαρότζη», δυσκολεύεται να πιστέψει ότι φέρει την ημερομηνία 13 Ιουλίου 1777, καθώς (αν αφαιρέσουμε τις λέξεις «αρχιεπίσκοπος» και «μητροπολίτης») το ύφος του εγγράφου, η θεματολογία, η ορολογία και τα ονοματεπώνυμα, μεταφέρουν τον αναγνώστη τουλάχιστον τρεις αιώνες πίσω. Βλ. ΠΕΡΙΚΛΗΣ Γ. ΖΕΡΛΕΝΤΗΣ, *ό.π.*, σελ. 93-95, με παραπομπή στο *Βιβλίων κανονικών διατάξεων Ιωάννου Βαπτιστού Κρίστου, Λατίνου Αρχιεπισκόπου Παρωναξίας*, σελ. 86-87.

λογος των φεουδαρχών του νησιού, πάνω από έναν αιώνα μετά την τουρκική κατάκτηση, στον οποίο καταγράφονται, μεταξύ των άλλων, τουλάχιστον ένας Σανούδος, ένας Κρίσπος, επτά μέλη του οίκου Σομμαρίπα και έξι του οίκου Μπαρότζι²⁶. Βάσει αυτού του καταλόγου, τα φέουδα των Μπαρότζι το 1670 εντοπίζονται στην Αγιασό, τη Γιάλη, τη Μεγάλη Βίγλα, την Κωμιακή, τη Μέση, την Κεραμωτή, τις Κεχρές, τα Φινέλια και, βέβαια, στο Φιλώτι²⁷, όπου διασώζεται άλλωστε ως τις μέρες μας ο πύργος τους²⁸ με το οικογενειακό τους οικοσημο.

Οικοσημα Μπαρότζι

Το συνηθέστερο οικοσημο των Μπαρότζι περιγράφεται ως εξής: «κυανή ζώνη επί αργυρού πεδίου». Καταγράφεται επίσης ένα παλαιότερο ως «λέων ανορθωμένος ερυθρός επί αργυρού πεδίου», ενώ μαρτυρείται και μια τρίτη παραλλαγή ως «λέων ανορθωμένος ερυθρός επί κυανού πεδίου, με έναν αργυρό τελαμώννα επικείμενο του όλου», με τη σημείωση ότι αφορά στην Ελλάδα (προσωπικά δεν γνωρίζω κάποιο τέτοιο δείγμα)²⁹ (εικ. 1).

Μια επιπλέον παραλλαγή που εμφανίζεται, όπως θα δούμε στη συνέχεια, στη Νάξο την περίοδο 1875-1907 (στα αρχοντικά Δελλαρόκκα και στον τάφο της Μαργαρίτας Βαρότση), με τις αλληπάλληλες γραμμώσεις στη θέση της ζώνης, εκτιμώ ότι επιχειρεί να αποτυπώσει στο μάρμαρο το κυανό χρώμα, χρησιμοποιώντας τον εραλδικό συμβολισμό του όταν η παράσταση δεν είναι έγχρωμη. Με την υπερβολή βέβαια αυτή καταλήγει σε ένα αποτέλεσμα που θυμίζει περισσότερο διηρημένη ζώνη ή και, ειδικά στο τελευταίο παράδειγμα, τετράδymους ιμάντες.

²⁶ Νικόλως Σανούδος, Τζώρτζης Κρίσπος, Αντώνης Σουμαρίππας, Γερμανός Σουμαρίππας, Ματέος Σουμαρίππας, Νικολέττος Σουμαρίππας, Τζώρτζης Σουμαρίππας, Φίλιππος Σουμαρίππας, Χρυσής Σουμαρίππας, Αντώνης Μπαρότζης, Στάγης Μπαρότζης, Τζωρτζέττος Μπαρότζης, Τζαμπατής Μπαρότζης, Φραντζέσκος Μπαρότζης και Χρυσής Μπαρότζης· βλ. ΠΕΡΙΚΛΗΣ Γ. ΖΕΡΛΕΝΤΗΣ, *Φεουδαλική πολιτεία εν τη νήσω Νάξω*, Ερμούπολη, 1925, σελ. 64-67. Μισό αιώνα αργότερα, το 1720, μεταξύ 29 αρχόντων του Κάστρου (signori di questo Castello) που συνυπογράφουν ιταλιστί διαμαρτυρία προς τον καθολικό αρχιεπίσκοπο Antonio Giustiniani, συμπεριλαμβάνονται δύο Crispi, εννέα Summaripa και εννέα Barozzi· βλ. ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΕΜΜ. ΨΑΡΡΑΣ - MATTEO CAMPAGNOLO, *Ο νοτάριος της Νάξου Στέφανος Τ(ρ)ουμπίνος (1712-1738)*, Αθήνα, 2010, σελ. 142-143.

²⁷ Το Φιλώτι μαρτυρείται ότι ανήκε στους Κρίσπι ως τα 1570 και έκτοτε πέρασε μέσω κηδεστίας στους Μπαρότζι· βλ. ΠΕΡΙΚΛΗΣ Γ. ΖΕΡΛΕΝΤΗΣ, *Φεουδαλική πολιτεία, ό.π.*, σελ. 12-13, 19, 59.

²⁸ Ο οποίος αναφέρεται σήμερα ως πύργος Γρατσία.

²⁹ JOHANNES BAPTISTA RIETSTAP, *Armorial général, contenant la description des armoiries des familles nobles et patriciennes de l'Europe, précédé d'un dictionnaire des termes du blason*, β' συμπληρωμένη έκδοση, Gouda, 1884, σελ. 119, 1192 (τα περί ελληνικής παραλλαγής με τον Λέοντα, δεν υπήρχαν στην αρχική έκδοση του 1861)· πβ. GIOVANNI BATTISTA DI CROLLALANZA, *Dizionario Storico-Blasonico delle Famiglie Nobili Italiane*, Πίζα, 1886, τόμ. Ι, σελ. 97.

Εικόνα 1: Οι παραλλαγές των οικοσήμων Μπαρότζι, όπως περιγράφονται στο *Armorial général* του J.B. Rietstap (1884) και εικονογραφούνται από τους V. & H. Rolland

Τουλάχιστον δεκαεπτά οικοσήματα των Μπαρότζι διασώζονται σήμερα στη Νάξο και την Κρήτη, υπενθυμίζοντας την ιστορική παρουσία τους στο Αιγαίο.

Τα παλαιότερα εντοπίζονται στην Κρήτη. Ο βρετανός περιηγητής Robert Pashley (1805-1859) είχε επισκεφθεί το 1833 ερείπια βενετικών επαύλεων στον Άγιο Κωνσταντίνο του Ρεθύμνου και μια βενετσιάνικη κρήνη στην ίδια περιοχή (στην τοποθεσία «Μπουτσουνάρια») με μια επιγραφή του Φραγκίσκου Μπαρότζι, γιου του Ιάκωβου, συνοδευόμενη από τη χρονολογία 1509 (MDIX)³⁰. Την ίδια επιγραφή, λίγο περισσότερο φθαρμένη, είδε στις αρχές του 20ού αιώνα και ο Giuseppe Gerola, διατυπώνοντας μια αμφιβολία ως προς την ανάγνωση της χρονολογίας, την οποία πιθανολόγησε κάπως μεταγενέστερη (MDLX...)³¹. Διασώζονταν ακόμη τότε και ένα τμήμα της ανατολικής όψης της έπαυλης Μπαρότζι στον ίδιο οικισμό, όπου υπήρχε εντοιχισμένο το οικογενειακό τους οικοδόμημα, το οποίο ευτυχώς πρόλαβε να αποτυπώσει ο χαλκέντερος ιταλός μελετητής³², καθώς δεν υπάρχει εκεί πλέον σήμερα. Ωστόσο, δύο άλλα οικοδόμημα Μπαρότζι εντοπίστηκαν πρόσφατα σε βενετσιάνικη έπαυλη στον οικισμό Ζουρίδι, σε απόσταση μόλις δύο χιλιομέτρων από τον Άγιο Κωνσταντίνο³³, επιβεβαιώνοντας έτσι, σε συνδυασμό με το λανθάνον οικοδόμημα του Αγίου Κωνσταντίνου και την επιγραφή της κρήνης, τη σημαντική σχέση των Μπαρότζι με την ευρύτερη περιοχή (εικ. 2 και 3).

Είναι αξιοσημείωτο ότι κανένα οικοδόμημα των Μπαρότζι δεν έχει ιχνηλατηθεί στη Σαντορίνη (ενδεχομένως όσα τυχόν τοποθετήθηκαν εκεί στη διάρκεια

³⁰ «Franciscus Baroci vs Iacopi filius propter parentum et amicorum suorum, animi relaxatione locum hunc per ornavit MDIX»· βλ. ROBERT PASHLEY, *Travels in Crete*, Λονδίνο, 1837, τόμ. I, σελ. 96-97.

³¹ G. GEROLA, *Monumenti veneti nell'isola di Creta*, τόμ. IV, Βενετία, 1932-1940, σελ. 64, 367.

³² G. GEROLA, *ό.π.*, τόμ. III, Βενετία, 1917, σελ. 275-277, τόμ. IV, Βενετία, 1932-1940, σελ. 243-244.

³³ Αυτοψία και φωτογράφιση Κωστή Καλλιβετάκη το 2006, στο πλαίσιο επιτόπιας αποστολής του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών. Αν και ο Gerola είχε επισκεφθεί το Ζουρίδι και είχε εντοπίσει βενετικά κτίσματα, του είχαν διαφύγει τα δύο αυτά οικοδομήμα· βλ. G. GEROLA, *ό.π.*, τόμ. III, σελ. 270.

της εφήμερης και αμφισβητούμενης κυριαρχίας τους, αφαιρέθηκαν μερίμνη των Σανούδων). Στη Νάξο, αντιθέτως, εντοπίζονται τουλάχιστον δεκαπέντε, αναφερόμενα στη συνέχεια κατά σειρά αρχαιότητας.

Δύο οικόσημα του 17ου αιώνα: Αμφότερα βρίσκονται σε τάφους επί του δαπέδου της Καθολικής Μητρόπολης στο Κάστρο, το μεν ένα του έτους 1619 (με τα αρχικά G και B, πιθανότατα Γεώργιος Μπαρότζης) (εικ. 4) το δε άλλο του έτους 1696 (Γεώργιος Μπαρότζης) (εικ. 5).

Εικόνα 2 και 3: Σε μέλη του κρητικού κλάδου της οικογένειας Μπαρότζι ανήκουν τα δυο εικονιζόμενα οικόσημα που εντοπίστηκαν σε μια βενετσιάνικη έπαυλη στο Ζουρίδι Ρεθύμνου Κρήτης

Εικόνα 4: Οικόσημο σε τάφο επί του δαπέδου της Καθολικής Μητρόπολης στο Κάστρο της Νάξου, συνοδευόμενο από τα αρχικά G και B και τη χρονολογία 1619

Εικόνα 5: Οικόσημο σε τάφο επί του δαπέδου της Καθολικής Μητρόπολης στο Κάστρο της Νάξου, συνοδευόμενο από το ονοματεπώνυμο Τζωρτζέτος Μπαρότσι και τη χρονολογία 1696

Εικόνα 6: Οικόσημο Ιερώνυμου Μπαρότζι στο υπέρθυρο της εισόδου του οικογενειακού πύργου στο Φιλότι, συνοδευόμενο από τη χρονολογία 1718

Επτά οικόσημα του 18ου αιώνα: Το παλαιότερο, του έτους 1718, βρίσκεται στο υπέρθυρο της εισόδου του Πύργου Μπαρότση (κατόπιν Γρατσία) στο Φιλότι και ανήκει στον Ιερώνυμο Μπαρότζι (Ieronimo Barozzi) (εικ. 6).

Τα τρία επόμενα ανήκουν στον Βερνάρδο Μπαρότζι. Το πρώτο, του έτους 1734, διασώζεται κατά το ήμισι στο μέγαρο της Καθολικής Αρχιεπισκοπής στο Κάστρο (εικ. 7). Το δεύτερο, του έτους 1742, εντοπίζεται στον Πύργο Μπαρότση

(κατόπιν Φραγκόπουλου-Γρατσία) στο Χαλκί, συνοδευόμενο από μια ελληνική επιγραφή που αναφέρει ότι ολοκλήρωσε την οικοδόμηση του πύργου («Βερνάρδος Μπαρότζις ετελίωσε τον Πύργο») (εικ. 8). Το τρίτο, τέλος, βρίσκεται και αυτό σε τάφο στην Καθολική Μητρόπολη, συνοδευόμενο από το ονοματεπώνυμό του, την προσαγόρευση «ευγενής κύριος» (Nobilis Domini Bernardi Barozzi) και την ίδια χρονολογία με το προηγούμενο (1742) (εικ. 9).

Εικόνα 7: Μερικώς σωζόμενο οικόσημο στο καθολικό αρχιεπισκοπικό μέγαρο της Νάξου, συνοδευόμενο από το ονοματεπώνυμο Βερνάρδος Μπαρότζι και τη χρονολογία 1734

Εικόνα 8: Οικόσημο στον πύργο Μπαρότση στο Χαλκί Νάξου, συνοδευόμενο από το ονοματεπώνυμο Βερνάρδος Μπαρότζης, τη χρονολογία 1742 και μια επιγραφή που αναφέρει ότι ολοκλήρωσε την οικοδόμηση του πύργου

Εικόνα 9: Οικόσημο Βερνάρδου Μπαρότζι σε τάφο επί του δαπέδου της Καθολικής Μητρόπολης στο Κάστρο της Νάξου, συνοδευόμενο από το ονοματεπώνυμό του, την προσαγόρευση «ευγενής κύριος» (Nobilis Domini) και τη χρονολογία 1742

Εικόνα 10, 11: Οικόσημα Μπαρότζι στην Καθολική Μητρόπολη της Νάξου

Στα οικόσημα του 18ου αιώνα, μπορούμε να εντάξουμε με επιφύλαξη άλλα δύο αχρονολόγητα, που βρίσκονται επίσης σε τάφους επί του δαπέδου της Καθολικής Μητρόπολης (εικ. 10 και 11), καθώς και ένα τρίτο στο εσωτερικό οικίας στο Κάστρο (εικ. 12).

Εικόνα 12: Οικόσημο Μπαρότζι σε ιδιωτική οικία στο Κάστρο της Νάξου

Εικόνα 13: Οικόσημο στην πρόσοψη της οικίας του βουλευτή Αντώνιου Ν. Μπαρότση στο Μπούργκο της Νάξου (1862)

Έξι οικόσημα του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού: Το πρώτο, του έτους 1862, βρίσκεται στην πρόσοψη της οικίας του βουλευτή Αντώνιου Νικ. Μπαρότση (εικ. 13).

Ένα άλλο, του έτους 1875, βρίσκεται έξω από το αρχοντικό Δελλαρόκκα (πρώην Μπαρότση), στο Κάστρο, συνοδευόμενο από το όνομα του Γεωργίου Βαρότση (εικ. 14).

Στο εσωτερικό του έτερου αρχοντικού Δελλαρόκκα (πρώην Σφόρτσα-Κάστρι, που στεγάζει σήμερα το Βενετσιάνικο Μουσείο), εκτίθεται ένα ίδιο με το προηγούμενο οικόσημο, πυρογραφημένο στην κορυφή παλαιάς ντουλάπας, δίπλα στο οικόσημο των Della Rocca, υποδηλώνοντας σχέσεις μεταξύ των δύο οικογενειών (εικ. 15).

Στο ορθόδοξο νεκροταφείο της Χώρας, στον οικογενειακό τάφο των Μπαζαίων βρίσκεται ένα ακόμη οικόσημο, που προφανώς συνδέεται με τη Μαργαρίτα Βαρότση (1831-1907), σύζυγος του Απόστολου Μπαζαίου (1818-1883) (εικ. 16).

Εικόνα 14: Οικόσημο στο αρχοντικό Δελλαρόκκα στο Κάστρο της Νάξου, συνοδευόμενο από το ονοματεπώνυμο Γεώργιος Βαρότσης και τη χρονολογία 1875

Εικόνα 15: Οικόσημο Μπαρότζι πυρογραφημένο στην κορυφή παλαιάς ντουλάπας. Το έπιπλο εκτίθεται στο αρχοντικό Δελλαρόκκα, που στεγάζει σήμερα το Βενετσιάνικο Μουσείο

Εικόνα 16: Οικόσημο της Μαργαρίτας Βαρότση στο ορθόδοξο νεκροταφείο Νάξου (τάφος Μπαζαίων)

Αφήσαμε για το τέλος, παραβαίνοντας τη σειρά αρχαιότητας, δύο ακόμη οικόσημα του 19ου αιώνα, που στάθηκαν η αφορμή του παρόντος σημειώματος.

Ιωσήφ Μπαρότζι

Το ένα από τα δύο προαναφερόμενα οικόσημα εντοπίζεται σε τάφο που βρίσκεται στον καθολικό ναό του Αγίου Αντωνίου του Αββά, στο Μπούργκο. Η μακροσκελής επιτύμβια επιγραφή που το συνοδεύει μας πληροφορεί, γαλλιστί, ότι πρόκειται για τον τάφο — και συνεπώς το οικόσημο — του Ιωσήφ Μπαρότζι (Joseph Barozzi), που απεβίωσε στις 7 Φεβρουαρίου 1866 (ή 1867 ή 1868³⁴) (εικ. 17). Ένα παρόμοιο οικόσημο βρίσκεται στο υπέρθυρο της εισόδου του Πύργου Γλέζου (άλλοτε Κρίσπι) στο Κάστρο, όπου σήμερα στεγάζεται η συλλογή της 2ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων (εικ. 18).

Εικόνα 17: Οικόσημο Ιωσήφ Μπαρότζι, σε επιτύμβια πλάκα του καθολικού ναού Αγίου Αντωνίου Αββά, στο Μπούργκο της Νάξου

³⁴ Το τέταρτο ψηφίο της χρονιάς είναι αρκετά φθαρμένο. Ο Ν. ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΔΗΣ («Ο ναός Αγίου Αντωνίου του Αββά εις Νάξον», *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών* 8 [1969-1970], σελ. 320-321), το είχε διαβάσει 1868, εγώ το είχα διαβάσει 1867, ενώ η ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΤΣΑΝΗ, («Το οικόσημο του Ιωσήφ Μπαρότση», *Ετήσιο Συνέδριο Μεταπτυχιακών Φοιτητών Ελληνικής Φιλολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών*, Αθήνα, 2006, δακτυλόγραφο) το διάβασε 1866. Σήμερα τείνω να συμφωνήσω μαζί της.

Εικόνα 18: Οικόσημο Μπαρότζι στο υπέρθυρο του Πύργου Γλέζου, στο Κάστρο της Νάξου

Γύρω από το πρόσωπο του Ιωσήφ Μπαρότζι έχει αναπτυχθεί ήδη μια ολόκληρη φιλολογία. Ο Ν. Κεφαλληνιάδης αρχικά (1969) τον είχε αναφέρει ως «δραγομένο της Υψηλής Πύλης»³⁵ και αργότερα (2000) τον προβίβασε σε «Μέγα Διερμηνέα»³⁶. Ενδιαμέσως ωστόσο (1980), ο ίδιος συγγραφέας, στη λεπτομερή καταγραφή των οικοσήμων της Νάξου, που δημοσίευσε από κοινού με τον Ben Slot, αναφέρει τον Ιωσήφ Μπαρότζι ως «αξιωματούχο, πράκτορα της Ρωσίας»³⁷. Προφανώς η νέα αυτή άποψη προερχόταν από τον Slot, ο οποίος πρό-

³⁵ Ν. ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΔΗΣ, *ό.π.*, σελ. 320-321. Περιγράφοντας τον Άγιο Αντώνιο, αναφέρει: «Ο τάφος του Ιωσήφ Βαρότζι, μετά του οικοσήμου, των παρασήμων αυτού και του ακολούθου εφθαρμένου επιτυμβίου [...]», συσχετίζοντας το οικόσημο αυτό με το αντίστοιχο του πύργου Γλέζου, και σημειώνοντας ότι πρόκειται «περί του δραγομένου της Υψηλής Πύλης Ιωσ. Μπαρότζη», με παραπομπή σε παλαιότερο δημοσίευμα του Ι.Ν. ΔΕΛΛΑΡΟΚΚΑ, «Το κάστρον της Νάξου», *Ναξιακόν Μέλλον* (1.ΧΙ.1937), που δεν μπόρεσα να εντοπίσω.

³⁶ ΝΙΚΟΣ ΑΝΔΡ. ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΔΗΣ, *Το Κάστρο των Σανούδων στη Χώρα Νάξου*, Νάξος, [2000], σελ. 164. Και στην περίπτωση αυτή βασίζεται στον Ι.Ν. Δελλαρόκκα, δίνοντας και απόσπασμα του προαναφερθέντος δημοσιεύματος του 1937: «Το κύριον και αξιολογώτερον μέρος του Φρουρίου της Νάξου αποτελεί ο Πύργος του ποτε Διοικητού της Βλαχίας Φραγκοπούλου ή Αγά, ο κατόπιν περιελθών εις την κυριότητα του Μεγάλου Διερμηνέως της Υψηλής Πύλης Μπαρότζη, ο κοινώς γνωστός ως “πύργος της Απεραθίτισσας” (νυν ιδιοκτησία οικογενείας Γλέζου).»

³⁷ Ν. ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΔΗΣ - Β. SLOT, *Οικόσημα στη Νάξο*, Αθήνα, 1980, σελ. 10: «Πάνω από την κυρία είσοδο του Πύργου του Γλέζου (παλιά Κρίσπι) στο Κάστρο, ... υπάρχει αυτό το μεγαλόπρεπο οικό-

σφατα (2010) έκανε ένα βήμα — μάλλον άλμα — παραπέρα, θεωρώντας ότι πρόκειται για τον «συνταγματάρχη Νικόλαο Μπαρότζι, αρχιθαλαμηπόλο της αυτοκρατορίσσας Αικατερίνης Β΄ της Ρωσίας και πρεσβευτή της Ρωσίας στις διαπραγματεύσεις στο Ιάσιο για τη συνθήκη μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας το 1792»³⁸. Μέγας Δραγουμάνος της Υψηλής Πύλης ή/και Αρχιθαλαμηπόλος της Αικατερίνης και Πρεσβευτής της Αγίας Πετρούπολης, το βέβαιο είναι ότι η υπόθεση έχει ψωμί.

Ας επιχειρήσουμε να εξετάσουμε τα δύο επίμαχα οικοόσημα, ξεκινώντας από τα στοιχεία που τα συνδέουν μεταξύ τους. Ο ισχυρός συσχετισμός τους (που τα διακρίνει από όλα τα άλλα) εδράζεται κυρίως στην ύπαρξη πέντε παρασήμων που συμπληρώνουν εξωτερικά τους δύο θυρεούς, στοιχισμένα κατά παράταξη το ένα κατόπιν του άλλου στο κάτω μέρος. Μια άλλη ομοιότητα εντοπίζεται επίσης στην ύπαρξη στέμματος (και μάλιστα δουκικού³⁹) επάνω από τον θυρεό, κάτι που δεν υπήρχε στα παλαιότερα δείγματα των οικοοτήμων των Μπαρότζι (παρατηρείται για πρώτη φορά μόλις το 1862).

Από την άλλη, οι διαφορές μεταξύ των δύο οικοοτήμων συνίστανται αφενός στο σχήμα του θυρεού (τετράπλευρος με αιχμή στη βάση, γαλλικού τύπου, στον πύργο Γλέζου και ωσειδής, ιταλικού τύπου, στον Άγιο Αντώνιο) και αφετέρου στο γεγονός ότι ο θυρεός του πύργου συνοδεύεται και από έναν άλλο θυρεό σε σύνθεση κατά παράθεση. Ο δεύτερος αυτός θυρεός περιγράφεται «πτερό πέννας διασταυρούμενο με ξίφος, υποκείμενη ημισέληνος ανιούσα». Η σύνθεση των δύο θυρεών περιβάλλεται από κλάδους φοίνικα, εν είδει στηριγμάτων. Ούτε ο Ν. Κεφαλληνιάδης ούτε ο Ben Slot ασχολήθηκαν με αυτό το συμπληρωματικό οικοόσημο. Μόνο η μεταπτυχιακή φοιτήτρια Ειρήνη Κατσάνη επιχείρησε να το ερμηνεύσει και αφού διαπίστωσε, ορθώς, ότι δεν μοιάζει με κανένα γνωστό οικοόσημο, κατέληξε στο εύλογο συμπέρασμα ότι «πλάστηκε από τον Ιωσήφ Barozzi» προκειμένου να εκφράσει «την επαγγελματική ιδιότη-

σημο ενός Ιωσήφ Μπαρότζι, αξιωματούχου, πράκτορα της Ρωσίας. Ο τάφος του βρίσκεται στον ναό του Αγίου Ανωνίου του Αββά, στην παραλία της Χώρας, με το ίδιο οικοόσημο, με τα εραλδικά στοιχεία του αξιώματός του και τα παράσημά του (διάφορους ιπποτικούς σταυρούς) και το μισοσβησμένο από τον χρόνο επιτύμβιο επίγραμμα του, του 1868, γαλλιστί γραμμένο.»

³⁸ BEN SLOT, «Μια διαθήκη της δουκικής οικογενείας Κρισπών της Νάξου», *Φλέα* 28 (2010), σελ. 10: «Το οικοόσημο στην εξωτερική είσοδο [του πύργου Γλέζου] ανήκει μάλλον στον συνταγματάρχη Νικόλαο Μπαρότζι, αρχιθαλαμηπόλο της αυτοκρατορίσσας Αικατερίνης Β΄ της Ρωσίας και πρεσβευτή της Ρωσίας στις διαπραγματεύσεις στο Ιάσιο για τη συνθήκη μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας το 1792.»

³⁹ Με την επιφύλαξη να πρόκειται για το ιδιαίτερο στέμμα των βενετών πατρικίων που έμοιαζε αρκετά με το δουκικό· βλ. ΙΑΚΩΒΟΣ Α. ΝΑΥΠΛΙΩΤΗΣ, «Τα οικοόσημα της καθολικής Μητροπόλεως Νάξου», *Δελτίον Εραλδικής και Γενεαλογικής Εταιρίας Ελλάδος* 2 (1980), σελ. 184.

τα του κατόχου του»⁴⁰. Η ερμηνεία αυτή μας επαναφέρει ξανά στο αρχικό ερώτημα: Ποια ήταν η επαγγελματική ιδιότητα του Ιωσήφ Μπαρότζι;

Η άποψη ότι πρόκειται για ένα «Μέγα Διερμηνέα της Υψηλής Πύλης» δεν τεκμηριώνεται από πουθενά. Οι μεγάλοι δραγουμάνοι που χρησιμοποιούσε η οθωμανική κυβέρνηση, μέχρι τουλάχιστον το 1821, μας είναι γνωστοί από ποικίλες πηγές και είναι βέβαιο ότι δεν περιλαμβάνεται ανάμεσά τους κάποιος Μπαρότζι⁴¹. Το ίδιο ισχύει και για τους δραγουμάνους του στόλου⁴².

Η άλλη άποψη, ότι πρόκειται περί ενός «πράκτορα της Ρωσίας» και μάλιστα «αρχιθαλαμηπόλου» της Αικατερίνης Β' και «πρεσβευτή της Ρωσίας στις διαπραγματεύσεις στο Ιάσιο για τη συνθήκη μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας το 1792», όπου επιπλέον το βαπτιστικό όνομα μεταβάλλεται από Joseph σε Νικόλαο, φαίνεται ακόμη περισσότερο εξεζητημένη. Είναι πασίγνωστοι οι βασικοί Ρώσοι απεσταλμένοι που έλαβαν μέρος στις Ρωσο-Τουρκικές διαπραγματεύσεις του Ιασίου⁴³, οι οποίες κατέληξαν στην υπογραφή της ομώνυμης συνθήκης στις 29 Δεκεμβρίου 1791 (ιουλ. ημ.) / 9 Ιανουαρίου 1792 (γρηγ. ημ.) και δεν υπάρχει κάποιος Μπαρότζι. Φυσικά, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι γνωρίζουμε λεπτομερώς όλα τα δευτερεύοντα μέλη της ρωσικής αντιπροσωπείας, ώστε να αποκλείσουμε την ύπαρξη του.

Το ερώτημα όμως δεν βρίσκεται στο εάν κάποιος Μπαρότζι συμμετείχε ή όχι στις διαπραγματεύσεις του Ιασίου. Βρίσκεται στο πόσες λογικοφανείς πιθανότητες είχε οιοδήποτε άτομο που βρισκόταν σε ηλικία που να του επιτρέπεται να διαδραματίζει οιοδήποτε διπλωματικό ρόλο σε οιοδήποτε σημείο της υδρογείου το έτος 1792, να βρίσκεται ακόμη εν ζωή την δεκαετία του 1860 στη Νάξο. Θα έλεγα ελάχιστα. Και επιπλέον, αυτός ο υπεραιώνόβιος διπλωμάτης στην υπηρεσία της Μεγάλης Αικατερίνης, θα αναμέναμε να διαθέτει ένα τουλάχιστον ρωσικό παράσημο στη συλλογή του (εικ. 19).

⁴⁰ ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΤΣΑΝΗ, *ό.π.*

⁴¹ Οι Μεγάλοι Δραγουμάνοι από τον 17ο αιώνα, μέχρι και την έκρηξη της ελληνικής επανάστασης προέρχονταν αποκλειστικά από τις φαναριώτικες οικογένειες Μαυροκορδάτου, Γκίκα, Καλλιμάχη, Καρατζά, Σούτσου, Υψηλάντη, Μουρούζη, Χαντζερή, Αριστάρχη, Ράλλη και Αργυρόπουλου· βλ. ενδεικτικά MARIE DE TESTA - ANTOINE GAUTIER, *Drogmans et diplomates européens auprès de la Porte ottomane*, Istanbul, 2003, *passim*.

⁴² Με εξαίρεση την περίπτωση ενός κόντε Αντώνιου Μπαρόκη στα 1680· βλ. Β. ΣΦΥΤΡΟΕΡΑΣ, *Οι Δραγομάνοι του Στόλου, ο θεσμός και οι φορείς* (διατριβή επί διδακτορία), Αθήνα, 1965, σελ. 19 (όπως παρατίθεται και από την ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΤΣΑΝΗ, *ό.π.*).

⁴³ Ήταν αυτοπροσώπως ο πρίγκιπας Grigory Potemkin (1739-1791), που πέθανε στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, ο αντικαταστάτης του πρίγκιπας Alexander Bezborodko (1747-1799), ο κόμης Alexander Samoilov (1744-1814), ο Sergei Lashkarev, και ο κικκασίος Ismail Bey Atazhukin (1750-1811).

Εικόνα 19: Τα παράσημα που συνοδεύουν τα οικοόσημα του Ιωσήφ Μπαρότζι στο ναό του Αγ. Αντωνίου (επάνω) και στον Πύργο Γλέζου (κάτω)

Γιατί ήρθε η ώρα να επιστρέψουμε στα πέντε παράσημα που, όπως είπαμε, συμπληρώνουν τα οικοόσημά του. Στον Άγιο Αντώνιο τα παράσημα συνοδεύονται και από έναν υπέρτιτλο που αναγράφει τα ισάριθμα κράτη προέλευσής τους: Ελλάδα, Περσία, Βαυαρία, Γαλλία, Τουρκία⁴⁴. Παρά την εξαιρετικά σχηματοποιημένη και αφαιρετική μορφή που έχουν λάβει από τον μαρμαρογλύπτη, σε συνδυασμό με τα ίχνη της αναπόφευκτης φθοράς του χρόνου, μπορούμε να κάνουμε κάποιες υποθέσεις για την ταυτότητά τους. Το ελληνικό είναι πέραν πάσης αμφιβολίας το παράσημο του Τάγματος του Σωτήρος που θεσμοθέτησε η Αντιβασιλεία ήδη από το 1833 και παρέμεινε άλλωστε ως το 1916 το μόνο παράσημο του Ελληνικού Βασιλείου. Το βαυαρικό είναι λιγότερο προφανές, αλλά θα μπορούσε να είναι το παράσημο του Τάγματος Αξίας του Αγίου Μιχαήλ (1837 κ.ε.) ή το σπανιότερο του Λουδοβίκου της Βαυαρίας (1827 κ.ε.). Το γαλλικό είναι πέραν πάσης αμφιβολίας το παράσημο της Λεγεώνας της Τιμής (της περιόδου Ναπολέοντος Γ', 1852-1870). Το οθωμανικό είναι κατά πάσα πιθανότητα το παράσημο του Τάγματος του Mejidie (1851 κ.ε.). Το περσικό, τέλος, δεν μπορεί να είναι άλλο παρά το Παράσημο του Τάγματος του Nishan-i-Shir u Khurshid (του Λέοντος & του Ηλίου, 1808 κ.ε.), το μοναδικό παράσημο της περιόδου. Βλέποντας αυτά τα παράσημα και μη λησμονώντας το πού βρέ-

⁴⁴ Η ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΤΣΑΝΗ, ό.π., τα διαβάζει εσφαλμένα «ΕΛΛΑΣ ΠΕΡΣΙΑ ΒΑΡΒΑΡΤΙΑΓΡΑ ΤΟΥΡΚΙΑ», αντί του ορθού «ΕΛΛΑΣ ΠΕΡΣΙΑ ΒΑΒΑΡΙΑ ΓΑΛΛΙΑ ΤΟΥΡΚΙΑ».

θηκαν, σχηματίζει κανείς ένα πρώτο προφίλ του κατόχου τους: παραπέμπουν σε ένα άτομο του 19ου αιώνα, που εργάζεται μάλλον στον ελληνικό διπλωματικό κλάδο επί της βασιλείας του Όθωνα (ελληνικό και βαναρικό παράσημο), και του οποίου η καριέρα του σχετίζεται κυρίως με την Ανατολή (οθωμανικό και περσικό παράσημο), αλλά έχει και κάποια σχέση με τη Γαλλία (γαλλικό παράσημο). Εάν συνυπολογίσουμε τη γαλλική γλώσσα της επιτύμβιας πλάκας του Αγίου Αντωνίου και το αυτοσχέδιο συμπληρωματικό οικόσημο του πύργου Γλέζου (που δεχθήκαμε την πιθανότητα να συμβολίζει την επαγγελματική του ιδιότητα), η εικόνα ξεκαθαρίζει περαιτέρω: Το ξίφος αποτελούσε μέχρι πρόσφατα βασικό στοιχείο της επίσημης διπλωματικής στολής, αλλά η πέννα ήταν το κύριο όπλο του. Μήπως τελικά ήταν πράγματι διερμηνέας;

Περιπλανηθήκαμε από την Αγία Πετρούπολη ως την Κωνσταντινούπολη μέσω Ιασίου, αλλά η απάντηση βρισκόταν μόλις λίγες εκατοντάδες μέτρα από τα οικοσημά που μελετούσαμε: στον φιλόξενο χώρο του Τοπικού Αρχείου των ΓΑΚ Νάξου. Εκεί, στη συλλογή Δελλαρόκα, ο ακαταπρόνοητος συνάδελφος ερευνητής Μιχάλης Κοκολάκης εντόπισε ένα μισοσκισμένο έγγραφο που κίνησε την προσοχή του. Πρόκειται για μια ταπεινή βεβαίωση του δημάρχου Νάξου Αλέξανδρου Χάμπα προς την Θηρεσία χήρα Ιωσήφ Βαρότση, όπου σημειώνεται η ημερομηνία θανάτου του τελευταίου («25 Ιανουαρίου τρέχοντος έτους»⁴⁵), καθώς και η ιδιότητα του: «πρώην διερμηνέως πρώτου της εν Κωνσταντινουπόλει Βασιλικής ελληνικής πρεσβείας»⁴⁶.

Τόσο απλά.

⁴⁵ 25 Ιανουαρίου του Ιουλιανού ημερολογίου, δηλαδή 6 Φεβρουαρίου του γρηγοριανού. Υπενθυμίζουμε ότι «7 février» σημειώνεται στον τάφο του Joseph Barozzi (δηλαδή η επομένη, που πιθανόν είναι η ημέρα της κηδείας). Ατυχώς από το σπάραγμα λείπει το έτος, ώστε μένει εκκρεμές το τρίλημμα: 1866, 1867 ή 1868;

⁴⁶ Αδέσποτο σπάραγμα, Τοπικό Αρχείο ΓΑΚ Νάξου / Συλλογή Δελλαρόκα / φάκ. 45 / υποφάκ. 3. Η Θηρεσία Βαρότση απεβίωσε λίγα χρόνια αργότερα, στις 14 Μαρτίου 1875, στην περιφέρεια της Κωνσταντινούπολης· βλ. πιστοποιητικό του εν Ελλησπόντω Βασιλικού Ελληνικού Υποπροξενείου, 8.VII.1875, Τοπικό Αρχείο ΓΑΚ Νάξου / Συλλογή Δελλαρόκα / φάκ. 45 / υποφάκ. 5. Εννοείται ότι το άρθρο αυτό δεν θα είχε γραφτεί χωρίς την επιμονή και την ανεκτίμητη βοήθεια του καλού φίλου Μιχάλη Κοκολάκη.